

Κρίση υπερσυσσώρευσης και καπιταλιστική κυριαρχία

του Γιάννη Μηλιού

1. Η νέα τραπεζική κρίση

Στις 10/2/2016, ο Kyle Bass, ιδρυτής ενός από τα μεγαλύτερα Hedge Funds στον κόσμο, του Hayman Capital, και ένας από τους λίγους αναλυτές που το 2008 είχαν προειδοποιήσει για τη σημασία της κρίσης των ενυπόθηκων δανείων χαμηλής εγγύησης (subprimes), υποστήριξε ότι η χρηματοπιστωτική κρίση που κυοφορείται στην Κίνα θα έχει για τις τράπεζες πενταπλάσια ένταση συγκριτικά με εκείνη του 2008. Συγκεκριμένα, ο Bass υποστήριξε ότι οι κινεζικές τράπεζες αντιμετωπίζουν σήμερα απώλειες πολλαπλάσιου ύψους συγκριτικά με τις αμερικανικές το 2008 (3,5 τρις δολαρίων έναντι 650 δις των αμερικανικών τραπεζών το 2008), ίσως μάλιστα και υψηλότερες.

Στον Bass απάντησε την επόμενη μέρα (11/2/2016) η μονάδα ανάλυσης του κινεζικού τραπεζικού συστήματος της Deutsche Bank, υποστηρίζοντας ότι οι ισχυρισμοί του απηχούν ένα ακραίο σενάριο «στο οποίο οι οικονομολόγοι μας αποδίδουν μόνο 20% πιθανότητες για την περίοδο 2017-19». «Η ανάλυσή μας εκτιμά» συνέχισαν οι αναλυτές της Deutsche Bank, «ότι οι κινεζικές τράπεζες «έχουν ανάγκες ανακεφαλαιοποίησης 500 δις δολαρίων (3,2 τρις γουάν)».¹

Όμως ποια είναι η κατάσταση της Deutsche Bank, που έσπευσε να καθησυχάσει τους επενδυτές για την κυοφορούμενη τραπεζική κρίση στην Κίνα, η οποία αναμφίβολα θα έχει παγκόσμιες επιπτώσεις; Μια τράπεζα σε βαθιά κρίση η ίδια!

Η Deutsche Bank ήταν από τις λίγες μεγάλες τράπεζες που το 2008 δεν χρειάστηκε να «διασωθούν» με δημόσιο χρήμα. Σήμερα όμως βρίσκεται σε δεινή θέση. Το 2015 εμφάνισε ζημίες 6,8 δις ευρώ, ενώ στο άμεσο μέλλον αντιμετωπίζει σημαντικά πρόστιμα, δις ευρώ, για χειραγώγηση αγορών, και έχει τεράστια έκθεση στην Κίνα και σε άλλες αναδυόμενες αγορές. Η ίδια η τράπεζα εκτιμά ότι το 2016 θα έχει ζημίες 6,7 δις ευρώ. Η μετοχή της καταρράκωσε από την αρχή του έτους κατά 30% και σε χρονικό διάστημα ενός έτους κατά 50%, ενώ ο Οίκος Αξιολόγησης Standard & Poor's υποβάθμισε την πιστοληπτική της ικανότητα σε BBB+ από AA-. Ο νέος της γενικός διευθυντής, ο Βρετανός John Cryan, υποσχέθηκε να «σταθεροποιήσει» την τράπεζα μέσα από τη συρρίκνωσή της, και ήδη δημοσιοποίησε τα σχέδιά του για τη μείωση του προσωπικού από τις 100 χιλιάδες εργαζόμενους παγκοσμίως στις 75 χιλιάδες. Μια γερμανική τράπεζα σε βαθιά κρίση λοιπόν, μας βεβαιώνει, «σαν το πουλί της καταϊγίδας που μηνάει την κρίση», ότι δεν υπάρχει κρίση!

Η τραπεζική κρίση που εκτυλίσσεται συνιστά νέα φάση όξυνσης της βαθιάς συστημικής κρίσης υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου στην οποία εισήλθε ο καπιταλισμός σε παγκόσμιο επίπεδο πριν οκτώ χρόνια. Εντούτοις δεν προοιωνίζει το «τέλος του καπιταλισμού». Ο καπιταλισμός δεν θα πέσει αν δεν τον ρίξουμε!

¹ A China bank crisis? Not so fast, Deutsche Bank says, <http://www.cnbc.com/2016/02/12/a-china-bank-crisis-not-so-fast-deutsche-bank-says.html>

2. Χρηματοπιστωτική σφαίρα, κρίση και αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κυριαρχίας

Ο Μαρξ τοποθετεί τη χρηματοπιστωτική σφαίρα στην καρδιά του καπιταλισμού, ανεξάρτητα από την ιστορική φάση του τελευταίου. Ένας σύντομος ορισμός του καπιταλισμού θα ήταν: «το κοινωνικό σύστημα που στηρίζει τη λειτουργία του στο χρήμα που τίκτει χρήμα». Ένας άλλος περιεκτικός ορισμός της καπιταλιστικής οικονομίας θα μπορούσε να είναι «η οικονομία του υποσχετικού γραμματίου», με όλες τις αναλυτικές επιπτώσεις αυτής της θέσης. Μια από τις σημαντικότερες συνέπειες της κεντρικότητας της χρηματοπιστωτικής σφαίρας στον καπιταλισμό είναι ο επιρρεπής σε κρίσεις χαρακτήρας της.

Σύμφωνα με τα λόγια του Μαρξ: «Αυτός ο κοινωνικός χαρακτήρας του κεφαλαίου πετυχαίνεται και πραγματοποιείται πέρα για πέρα μόνο με την πλήρη ανάπτυξη του πιστωτικού και τραπεζικού συστήματος» (Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο* τ. 3ος: 758).

Αυτό σημαίνει ότι *όπως και σε κάθε άλλη ατομική επιχείρηση*, η εισαγωγή καινοτομιών στις χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις αποτελεί έκφραση του ανταγωνισμού που πηγάζει από την παραγωγή πρόσθετης υπεραξίας. Οι ανταγωνιστικοί μεταξύ τους χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί πάντα επιδιώκουν να εισαγάγουν καινοτομίες για να δώσουν στον εαυτό τους ένα συγκριτικό πλεονέκτημα που εξασφαλίζει πρόσθετο κέρδος. Αυτή η τάση, η οποία είναι έμφυτη στη λειτουργία του κεφαλαίου, διαδίδει εύκολα τις χρηματοπιστωτικές καινοτομίες σε ολόκληρο τον κλάδο, μειώνοντας το κόστος των προσφερόμενων υπηρεσιών και κάνει τη χρηματοοικονομική καινοτομία ενδογενές στοιχείο του κυκλώματος του κεφαλαίου.

Για παράδειγμα, όσον αφορά τη διαδικασία παραγωγής σχετικής υπεραξίας, ο Μαρξ υποστήριξε ότι η τεχνολογική καινοτομία μειώνει την αξία των αγαθών διαβίωσης και ως εκ τούτου την αξία του εκάστοτε δεδομένου μισθιακού καλάθιού εμπορευμάτων (το οποίο έχει προκύψει ως αποτέλεσμα της ταξικής πάλης). Έτσι, ο ίδιος «πραγματικός» μισθός (καλάθι εμπορευμάτων) κοστίζει λιγότερο στον καπιταλιστή και αυξάνει την υπεραξία που παράγεται. Αυτό είναι, πράγματι, ένα γενικό αναλυτικό σχήμα, το οποίο θα πρέπει να επεκταθεί και στη χρηματοπιστωτική σφαίρα.

Η καινοτομία επιτρέπει στη χρηματοπιστωτική σφαίρα να αγγίξει διάφορες κατηγορίες νοικοκυριών (ακόμη και εκείνα που αγωνίζονται να επιβιώσουν με επισφαλείς θέσεις εργασίας) και μειώνει την ποσότητα των χρημάτων που ο καπιταλιστής πρέπει να πληρώσει για τον πραγματικό μισθό, δηλαδή το καθιερωμένο καλάθι των αγαθών που εξασφαλίζει την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Με απλά λόγια, αν ένα αυτοκίνητο είναι μέρος αυτού του καλάθιού, ένα μέσο νοικοκυριό μπορεί να το αντέξει οικονομικά με χαμηλότερο χρηματικό μισθό στη βάση της τραπεζικής πίστωσης. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί όσον αφορά την εκπαίδευση των παιδιών, την οικογενειακή στέγη, την ασφάλιση της υγείας, κλπ. Η χρηματοπιστωτική καινοτομία μειώνει την αξία του καλάθιού που αντιπροσωπεύει ο μισθός και ως εκ τούτου αυξάνει το καπιταλιστικό κέρδος (φυσικά αυτή είναι μόνο μια πτυχή της όλης διαδικασίας της χρηματοπιστωτικής καινοτομίας, αφού ο δανεισμός δεν αφορά μόνο νοικοκυριά).

Μια πολυσυζητημένη εξέλιξη της λεγόμενης χρηματιστικοποίησης αφορά τη μεταφορά υψηλότερου κινδύνου στον τομέα των νοικοκυριών. Οι ισολογισμοί των νοικοκυριών έχουν αυξηθεί σημαντικά (και *όχι μόνο* το χρέος τους). Αυτό σημαίνει ότι *τόσο* το χρέος των νοικοκυριών *όσο* και τα περιουσιακά τους στοιχεία έχουν αυξηθεί σε σχέση με τα οικογενειακά εισοδήματα.

Στο πνεύμα της ανάλυσης του Μαρξ, πρέπει να κατανοήσουμε ότι *το αυξημένο χρέος που βασιζόταν στον ανταγωνισμό των χρηματοπιστωτικών καινοτομιών δίνει τη δυνατότητα ύπαρξης χαμηλότερων μισθών και όχι το αντίθετο*. Από μαρξιστική άποψη είναι απολύτως παραπλανητικό να ανάγεται η σύγχρονη αύξηση του χρέους στην υποκατανάλωση των εργαζομένων, ή τις κακές οικονομικές καπιταλιστικές επιδόσεις στις δυτικές κοινωνίες.²

Η ανάδυση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας δεν συνεπάγεται έναν αδύναμο, αλλά έναν ισχυρό και βαθιά εμπεδωμένο καπιταλισμό, ως σύστημα ταξικής εκμετάλλευσης και αξιοποίησης κεφαλαίου. Αυτό που έχει αυξηθεί δεν είναι απλώς το ιδιωτικό χρέος, αλλά η εξάρτηση της κοινωνίας (συμπεριλαμβανομένου του τομέα των νοικοκυριών) από συναλλαγές χρηματοπιστωτικού ισολογισμού.

Ένα νοικοκυριό μπορεί να δανειστεί για να αγοράσει ένα ακίνητο, αλλά η συναλλαγή αυτή προσθέτει ένα περιουσιακό στοιχείο (σπίτι) και μια υποχρέωση (τραπεζικό δάνειο) στον ισολογισμό της οικογένειας. Αλλά πάνω απ' όλα, η ίδια συναλλαγή βασίζεται κατά κύριο λόγο στην κεφαλαιοποίηση (τιτλοποίηση) των μισθιακών ροών (μισθιακή σχέση), η οποία εμφανίζεται ως περιουσιακό στοιχείο του χαρτοφυλακίου των νοικοκυριών.

Η ύπαρξη του μισθού ως μιας μορφής «πλασματικού κεφαλαίου» αναφερόταν ρητά ως δυνατότητα από τον Μαρξ στον 3ο τόμο του *Κεφαλαίου*: «Η μορφή του τοκοφόρου κεφαλαίου συνεπάγεται ότι κάθε καθορισμένο και τακτικό χρηματικό εισόδημα εμφανίζεται σαν τόκος ενός κεφαλαίου, αδιάφορο αν προέρχεται από ένα κεφάλαιο ή όχι. [...] Ας πάρουμε για παράδειγμα το κρατικό χρέος και το μισθό εργασίας. [...] Ο μισθός εργασίας εννοείται εδώ σαν τόκος και επομένως η εργατική δύναμη σαν κεφάλαιο που αποφέρει αυτό τον τόκο. [...] Ο παραλογισμός του κεφαλαιοκρατικού τρόπου αντίληψης φτάνει εδώ στο αποκορύφωμά του» (Μαρξ ό.π.: 586-88).

Από μόνη της, η εξέλιξη αυτή έχει σημαντικές συνέπειες. Στο ιδεολογικό επίπεδο, τα συμφέροντα της εργατικής τάξης εμφανίζονται ως ταυτόσημα με αυτά των καπιταλιστών καθώς οι ιδιοκτήτες κεφαλαίου και οι εργαζόμενοι όλο και περισσότερο διατηρούν και αντιλαμβάνονται τον πλούτο τους με τη μορφή ρευστού περιουσιακού στοιχείου. Παράλληλα, συνολικά το χρηματοπιστωτικό σύστημα γίνεται όλο και πιο ευάλωτο και επιρρεπές σε κρίσεις, και τα νοικοκυριά επηρεάζονται περισσότερο από χρηματοπιστωτικά γεγονότα.

Αυτό όμως σημαίνει ότι η κοινωνική αναπαραγωγή των νοικοκυριών των εργαζομένων γίνεται ολοένα και πιο εξαρτημένη από τη διαχείριση χρηματοπιστωτικού κινδύνου. Αυτή είναι η πιο σημαντική στιγμή της χρηματοπιστωτικής καινοτομίας ως κοινωνικής διαδικασίας. Είναι μέσω αυτού του καναλιού «διαχείρισης του κινδύνου» που η χρηματοπιστωτική σφαίρα εν γένει (όχι μόνο η χρηματοπιστωτικοποίηση των νοικοκυριών) μορφοποιεί και πειθαρχεί την κοινωνική συμπεριφορά σύμφωνα με τους κανόνες του κεφαλαίου.

Σε έναν επισφαλή κόσμο, η διαχείριση του κινδύνου σημαίνει τόσο αντιστάθμιση του κινδύνου όσο και «εκμετάλλευσή» του. Όμως, κάποιος μπορεί να «εκμεταλλευτεί» τον κίνδυνο μόνο αν «παίζει καλά» και σύμφωνα με τους κανόνες του παιχνιδιού. Από την άποψη αυτή, η χρηματοπιστωτική σφαίρα μπορεί επίσης να θεωρηθεί μια τεχνολογία εξουσίας που οργανώνει την αναπαραγωγή των σχέσεων εξουσίας στην καπιταλιστική κοινωνία. Η διαχείριση του κινδύνου δεν δαμάζει το μέλλον, αλλά κάνει την εργασία «όμηρο του δικού της μέλλοντος», δηλαδή, όμηρο

² Είναι πράγματι πολύ δύσκολο να φανταστεί κανείς μια διαφορετική αιτιολογία για μεγάλο χρονικό διάστημα: αν τα νοικοκυριά αντιμετωπίζουν μια συνεχή συμπίεση των εισοδημάτων τους, το τελευταίο πράγμα που θα κάνουν είναι να συσσωρεύσουν περισσότερο χρέος.

των απαιτήσεων του κεφαλαίου, παρά την κρίση και μέσα στην κρίση. Η Αριστερά, για να είναι αντικαπιταλιστική, δηλαδή για να μπορεί να εκφράζει το στρατηγικό συμφέρον της εργατικής τάξης, πρέπει ταυτόχρονα να είναι και μαρξιστική!